

ђаји који на страницама Аристотела, Лисије, Плутарха и Ксенофонта испуњавају последње деценије хеленске слободе.

Период македонског освајања, који је обухваћен седмим поглављем почиње на крају шестог одељка оним одломцима, који се односе на живот и рад Демостена чији је животни пут као одјек македонског освајања Хеладе.

VII На крају Плутарх који даје Александра као личност и Аријан са описима свих Александрових битака од Граника до Индије, завршавају овај избор из најважнијих извора за историју Хеладе.

Постићи целину одломцима из разних писаца, избећи понављања и дати догађајима онај ток којим су се заиста и збили, без обзира на сву разбацаност материјала како код разних писаца, тако и у делима једног истог аутора — то је посао који поред труда захтева и одлично познавање материјала. Тај циљ је постигнут, тако да целину готово nigде не ремети неповезаност и понављање.

У свом избору аутор се руководио не само оним што је с историске тачке гледишта важно, него што је и са уметничке вредно помена. Он наводи оно шта кажу стари писци уздржавајући се од сваког коментара, што је сасвим на месту обзиром на намену књиге. Као помоћ читаоцу дате су на крају књиге кратке белешке о писцима, а за боље упознавање старих аутора, за стварање критичког става према њима, постоји већ опширна *Историја хеленске књижевности* од истог писца изашла пре неколико година.

Мирослава Мирковић, Београд.

ВЕСТНИК ДРЕВНЕЙ ИСТОРИИ — Издање Академије Наука СССР, 1955 (I—IV).

У *Вестнику Древней Истории* совјетска историска наука има свој једини часопис за питања Историје Старог века. Часопис, који излази од 1938 год. (са прекидом за време рата од 1940—1946), стекао је угледно место међу историским публикацијама СССР-а.

Совјетске историчаре највише интересује социјално-економски поредак у земљама Старог века, положај непосредног произвођача, историја класне борбе и историја производње. Кратак преглед онога што се у тој области урадило у овом часопису дат је у уводном чланку за 1955 год. (бр. I, стр. 3), а недостаци и у вези с тим смер будућег рада изнети су у уводном чланку *Резултати дискусије аутора и читаоца ВДИ*. Овај чланак је интересант и због предлога филолога да се у часопису да више места језичком материјалу и указивања на потребу стварања кадра филолога (бр. III, стр. 3).

Прилична пажња у бројевима ВДИ за 1955 год. посвећена је проблемима Старог Истока. Ту њих интересују иста она питања као и у историји старе Хеладе и Рима: питање производних односа и положај непосредног произвођача.

Проблем земљишне својине у Међуречју у најстаријем историском периоду обрађује И. М. Дјаконов, ауторитет у совјетској науци за питања старих Сумера. У свом чланку *Куло-продаја земље у најстаријих Сумера и питање сумерске ошћинне* (бр. IV, стр. 10), полазећи од података у документима XXVIII—XXIV века који обухватају период пре стварања робовласничких односа, аутор сматра нетачним мишљење створено на западу да је храмовна земља истоветна са градско-државном. На основу докумената о купо-продаји земље он реконструише прелаз земљишта у приватни посед, што доводи до цветања приватне својине у II миленијуму пре н. ере.

Привредних односа Египта дотиче се чланак И. М. Лурје-а *Робови — имаоци храмове земље* (бр. I, стр. 16). Разматрајући податке

из Вилбур-папируса¹⁾ о стању на храмовним поседима на левој обали Нила, он указује на то да се робови који држе храмовну земљу третирају исто као и друге категорије лично слободних произвођача на земљишту храмова.

Још један допринос социјално-економској историји Истока даје И. Д. Амусин. У чланку *Народ земље* (бр. II, стр. 14), он се бави основном групом слободног становништва Сирије и Палестине у периоду VIII—VI век пре н. ере, која је у литерарним изворима означена термином *ам-хаарец* (народ земље). На основу његове употребе у Библији и књизи Езре, аутор закључује да је ам-хаарец претрпео сволуцију током векова (у почетку обухвата земљопоседнике — пуноправне чланове општине слободних, затим се у време развоја робновчаних односа поделио на робовласничке врхове и обеземљену сиротињу, на крају, после вавилонског освајања ам-хаарец означава групу становништва ван хијератичке јудејске општине, супротстављене њој не само култно и етнички, него и социјално-политички). Развој народа земље до вавилонског освајања Амусин упоређује с развојем атинског демоса до Солонових реформи.

У Веснику Старе Историје настоји се и на обради питања из историје Кине и Средње Азије (Л. С. Васиљева, *Ван Чао у Западном Крају*, В. М. Масон, *Новчана привреда Средње Азије по нумизматичким подацима*, и др.), што овај часопис издваја од осталих.

Најстаријој историји Хеладе у другом миленијуму пре н. ере, уколико се она може сматрати хеленском, посвећена је већа пажња у овом годишту. Значајан рад Вентриса и Чедвика у области дешифровања минојске писмености нашао је одјека у чланцима двају совјетских научника: С. Ј. Лурјеа; кога тај проблем интересује као филолога, и Ј. А. Ленцмана, за кога натписи из Пила преставају материјал за изучавање социјално-економских односа у најстаријем робовласничком друштву Хеладе. Професор С. Ј. Лурје у чланку *Покушај читања пилоских натписа* (бр. III, стр. 8), поред ортографских правила даје преглед термина, који се односе на градове, званична лица и земаљске односе. У додатку он даје и кратке напомене о кипарском писму, које је једино у историско време сачувало силабички карактер, као и критички приказ новије литературе о тсм питању.

Ј. А. Ленцман у чланку *Пилоски натписи и проблем робовласништва у Микенској Хелади* приступа расветљавању робовласничких односа у том најстаријем периоду. На основу пилоских таблица долази до закључака о ропству уопште, о значајном броју робова и примени њихова рада у пилоском дворцу. Имајући на уму како тешкоће и несигурност при читању, тако и немогућност упоређивања пилоских натписа са другим силабичким писмима (на пр. кнососких таблица), Ленцман своје закључке не сматра коначним²⁾.

У круг интересовања совјетских историчара улазе и мало обрађивана питања аграрне историје јонских колонија. Интересантно питање до које је мере стари Милет могао бити аграрна земља обрађује А. И. Доватур у чланку *Аграрни Милет* (бр. I, стр. 27). Ма како да је економска моћ Милета била везана за његову поморску снагу и развијене трговинске односе, аутор на основу два навода из Херо-

1) И. М. Лурје у истом броју даје и приказ Gardiner-ова издања Вилбур-папируса (стр. 116), који је један од главних докумената за изучавање стања на земљишту које је припадало храму у време Новог царства.

2) Интересантно је повољан став совјетске науке према резултатима британских научника упоредити с последњом критиком Вентрисова дешифровања, штампаном у *The Journal of Hellenic Studies*, vol. LXXVI, 1956 од Beattie-a.

дота указује да је значајну улогу у раном Милету морала имати и пољопривреда, за коју су постојали и природни услови.

Продукционим односима у Риму, нарочито у периоду рушења робовласничког система, посвећено је највише простора у ВДИ за 1955 годину. Проблему најамног рада у Риму посвећен је чланак И. В. Шерешевског *Правно регулисање најамног рада у Риму* (бр. 1, стр. 39). Циљ чланка је да докаже погрешност става западних научника који, полазећи од поставке о цикличности у историјским збивањима, погрешно примењују савремене форме уговора о продаји радне снаге на односе *locatio-conductio* у старом Риму. Подвлачећи непрестаном да је у Риму била једна сасвим друга врста односа у производњи, а главна класна супротност не између најамног радника и господара, него између роба и робовласника, Шерешевски не налази места за најам слободног рада у Риму, будући да и правни извори не дају основе за такво тврђење. Термин према томе, по његову мишљењу, треба тумачити само као временски најам ствари, под којим су робовласници подразумевали и роба и сиромашног слободног човека. Изнајмљивање слободних људи, по мишљењу аутора, приближава се по својој суштини самопродаји.

Чланак М. Е. Сергенка, *Сеоско газдинство италске Suburbane* (бр. 1, стр. 31), тиче се привреде у околини Рима.

Замршеном питању пада робовласничког система и настанку феудалних односа посвећено је више чланака у ВДИ. У дискусији која је започела у 1953 год., изнета су врло различита мишљења и о времену пада старих облика експлоатације и учвршћења нових³⁾.

Својим ставом у овој дискусији разликује се Сјузјумов од ранијих учесника. У чланку *К питању о процесу феудализације у Римској империји* (бр. 1, стр. 51), ослањајући се само на правне изворе, он у појави колоната види само један облик прилагођавања робовласника новим условима. Пекулиј је за њега робовласничка институција, изазвана непогодношћу коришћења робовског рада. Пошто се власник над средствима за производњу није изменио (роб преведен на пекулиј, као и колон нису власници производних средстава), као ни однос према сопствености, М. Ј. Сјузјумов, према подацима у правним изворима, нове односе признаје тек са законом Анастасија (VI век), тј. после пада Империје.

Е. Е. Липшиц у чланку *Проблем пада робовласничког система и питање о почетку феудализма у Византији* (бр. IV, стр. 63) највише се приближава ставу Е. М. Штајермана. Анализирајући положај колона у Византији, она почетак феудалних односа ставља у IV век. Насупрот Сјузјумову, Липшиц у превођењу роба у пекулиј види једну од форми прелаза на нове односе. Признајући ропству и даље постојање, сматра да оно није пресудно у новим односима, а колонат сматра карактеристичним за феудализам, који је настао пре пада римске империје. Изучавању производних односа на западу после пада римске империје, ради расветљавања почетака феудализма, посвећен је ток целе дискусије само чланак З. Б. Удаљцове *Сеоско зависно становништво VI века* (бр. III, стр. 85). Она сматра да је у Италији, у време

³⁾ Први учесник у дискусији Е. М. Штајерман (1953, бр. II), држи да већ у IV веку не треба рачунати с робовласничким односима. Међутим Каждан (1954, бр. III), закључује да нема основе за претпоставку да је ропство тако рано престало да буде основа производње, а Корсунски, разматрајући положај непосредног произвођача у позној империји, сматра да је појавом колоната слободно сељаштво претворено у слој близак по свом положају ропству (1954, бр. III). За Ковалова је тек развој ситног сељаштва условио феудалне односе (1954, бр. III).

Остроготског владања, колон био значајан чинилац у производњи, али да је робовски рад и даље највише коришћен. Сама појава да се ропство помиње у остроготском законодавству сведочи о његовој постојању у знатној мери. Допуштајући наредом постојање колоната и ропства, а дајући место у производњи и ситним слободним сељацима, који се касније претварају у кметове, Удаљцова је за једно касније датовање настајања феудалних односа, него што је Е. М. Штајерман.

У расветљавању свих чинилаца који су утицали на развој робовласничких односа у Риму, у Веснику Старе Историје је дато места и изучавању стања римске провинције. Тим питањем бавио се рано преминули совјетски научник О. В. Кудрјавцев⁴). Стању римских провинција на истоку посвећен је његов чланак *Провинција Кападокија у систему римске источне полиције* (бр. II, стр. 48), у коме прати њен развој од претварања у римску провинцију до стварања Кападокијског комплекса (17—77 год.), улазећи у компликоване односе ове провинције према сиријском легату и суседним вазалним царствима. Особеност римске политике према Кападокији, по мишљењу аутора била је двоструко условљена: недовољношћу војних одреда на истоку и ступњем социјално-економског развоја саме провинције.

Дакијом пре римског освајања бави се Т. Д. Златковска⁵) у чланку *Племенски савез Гета под руководством Биребисте* (бр. II, стр. 73). Желећи да објасни настанак и карактер племенског савеза Гета насталог у I веку пре н. ере (који, по мишљењу Златковске, није био државна организација, нити је настао захваљујући само Биребистиној генијалности, како се то сматра у западној науци), она у изучавању полази од времена разарања првобитних општина, да би у законима унутрашњег развоја нашла објашњење за настанак такве друштвене заједнице. Период III—I век, у коме је дошло до пресудног преокрета, а о коме нема података у литерарним изворима, Златковска реконструира на основу археолошких налаза, који сведоче не само о развоју домаћих заната, него и о трговинским односима са хеленским светом.

У чланку *Прилог историји Гада римске власти у Дакији* (бр. III, стр. 63), Ј. К. Колосовска указује на узроке који су довели до повлачења римских одреда из те провинције. Те узроке, по њеном мишљењу, не треба тражити само у слабостима римске империје, која није виша била у могућности да обезбеди довољну војну заштиту пограничним провинцијама. Аутор указује на цео низ особености у привредном развоју Дакије (мала примена робовског рада, развој приватне својине, одсуство крупних поседа, прекид природног привредног развоја земље римском интервенцијом, преношење форми робовласништва створених у развијенијим областима) и тиме објашњава пад римске власти у Дакији раније него у другим областима. При томе Колосовска допушта да је паду допринело и тешко стање у провинцијама уопште и опасан положај Дакије као пограничне провинције.

⁴) Питањем провинција О. В. Кудрјавцев се бави од почетка свог научног рада. После докторске дисертације *Провинција Ахаја за време Антониона*, објављује монографију *Хеленске провинције Балканског полуострва*, која је изашла 1954 год. у издању Академије Наука СССР и низ других радова из те области.

⁵) Т. Д. Златковска је 1951 год. објавила монографију *Мезија у I и II веку наше ере*, у којој је обухватила сва племена на доњем Дунаву. Књига је изашла у издању Академије Наука СССР, као прилог збирци *Црноморска обала у античко време*. Истој збирци припада и књига И. Т. Кругликове *Дакија у време римске окупације*, издање Академије Наука СССР, 1955.

Док Дакија совјетску науку интересује зато што је била у непосредном суседству, историја северне обале Црног Мора у Старом веку интересује је као најстарија историја југа СССР-а. Та питања добијају шири значај када се посматрају у светлости односа Хелена према периферији, као и односа Рима према далекој црноморској обали у времену када је римска моћ већ почела да се руши. И. И. Толстоја у чланку *Из области босфорске ономастике* (бр. I, стр. 9), интересује етнички састав тих области у I веку, када нехеленско становништво, нарочито скитско-сарматски елеменат, односи превагу. То изучавање је отежано оскудношћу литерарних извора у којима многи називи, који се односе на ове области, остају нејасни. Један од њих је и термин *аспургиани*, коме је најчешће давано етничко значење. По мишљењу Толстоја аспургиани нису, судећи по подацима у Страбона и по његовој граматичком облику, припадници једног племена, него странка, група људи — присталица одређене личности.

Чланак А. И. Тјуменова *Херсонеске студије* (бр. III, стр. 37), указује на погрешно мишљење о Керкинитиди као колонији Херсонеса, основаној у IV веку. На основу најновијих археолошких података он датум њеног постанка помера у VI век, у време када је могла бити основана само од хеленске метрополе.

Питањима црноморске обале посвећен је и чланак В. В. Борисове *Прилог питању о аштиномима Херсонеса* (бр. II, стр. 143), у коме се она бави тумачењем функција неких званичних лица у градској управи, као и чланак И. Б. Брашинског *О положају Нимфеја у другој половини V века пре наше ере* (бр. II, стр. 148).

Одељак часописа *Критика и библиографија* упознаје читаоце са издањима из области историје Старог века у СССР-у и иностранству. Указана је пажња и неким издањима у Кини (В. А. Рубин, *Кинеско издање комедија Аристофана* (бр. III, стр. 133).

Извештаји и саопштења садрже мање радове, на пр. Ј. Шулиц, *Епиграми Лукијана као антирелигиозна шворевина*, И. М. Дјаконов *Најпшици Аршаксија, цара Арменије* (бр. II, стр. 161) и др.

Одељак *Публикације* обухвата резултате археолошких експедиција на територији СССР-а (Д. Г. Капанадзе *Нумизматички налази Мцетске експедиције*, бр. I, стр. 160), старе натписе (А. А. Бјелецки, *Грчки најпшици на бази сшауе из Олбие*, бр. II, стр. 180) и ретке колекције (Г. Х. Саркисјан, *Приватни клинашти уговори селеукидског времена из збирке Државног Ермишјажа*, бр. IV, стр. 136).

Хроника је у овом годишту ВДИ поред јубилеја Н. Д. Флитер и А. И. Тјуменова забележила и смрт четворице истакнутих совјетских историчара: О. В. Кудрјавцева, Р. Ј. Випера, И. И. Толстоја и М. В. Левченка.

Додатак обухвата текст натписа који се односе на социјално-економску историју ране римске империје са преводом Е. М. Штајерман. Од седам делова, на колико је подељен цео материјал, објављено је три: натписи који се тичу приватног земљопоседа (бр. II, стр. 219), царских земљопоседа (бр. III, стр. 223), и приватних занатлија (бр. IV, стр. 207). У бр. I дат је крај превода епитома дела Помпеја Трога (стр. 199).

У свим расправама и чланцима Весника Старе Историје огледа се јединство става совјетских научника према историским збивањима. Све промене у унутрашњој и спољној политици разних земаља тумаче се у зависности од производних односа. У вези са тим потребно је напоменути и нову периодизацију римске историје према променама продукционих односа (С. И. Ковалев, *Покушај периодизације римске историје*, бр. IV, стр. 108).

Мирослава Мирковић, Београд.